

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A.

Έγινε λοιπόν φανερό ότι πρέπει να θεσπιστούν νόμοι για την παιδεία και ότι πρέπει να την κάνουμε ίδια για όλους· τώρα, ποιος θα πρέπει να είναι ο χαρακτήρας της και με ποιον τρόπο πρέπει αυτή να ασκείται –αυτά δεν πρέπει να διαφύγουν την προσοχή μας. Γιατί σήμερα υπάρχουν διαφορετικές αντιλήψεις ως προς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Δηλαδή δεν έχουν όλοι την ίδια γνώμη ως προς αυτά που πρέπει να μαθαίνουν οι νέοι είτε με στόχο την αρετή είτε με στόχο τον καλύτερο τρόπο ζωής· ούτε είναι φανερό αν πρέπει η παιδεία να έχει στόχο της την άσκηση και καλλιέργεια του νου ή τη διαμόρφωση ηθικού χαρακτήρα. Αν ξεκινήσουμε από την εκπαίδευση που παρέχεται σήμερα, η έρευνά μας θα βρεθεί αντιμέτωπη με μεγάλη σύγχυση, και δεν είναι καθόλου φανερό αν η παιδεία πρέπει να προσφέρει αυτά που είναι χρήσιμα για τη ζωή ή αυτά που οδηγούν στην αρετή ή αυτά που απλώς προάγουν τη γνώση (όλες αυτές οι απόψεις έχουν βρει κάποιους υποστηρικτές). Επιπλέον, για τις σπουδές που οδηγούν στην αρετή δεν υπάρχει καμιά απολύτως συμφωνία (εξάλλου δεν έχουν όλοι την ίδια ιδέα για την αρετή που τιμούν· επομένως, είναι φυσικό να υποστηρίζουν διαφορετικές γνώμες και ως προς την άσκησή της).

B1.

Αμέσως μετά την καταληκτική διατύπωση από τον Αριστοτέλη των δύο θέσεων, ότι τα θέματα της παιδείας πρέπει να ρυθμίζονται νομοθετικά και ότι η παρεχόμενη παιδεία πρέπει να είναι κοινή, άρα δημόσια και όχι ιδιωτική, ο φιλόσοφος προχωρεί σε δύο βασικούς προβληματισμούς: α) Ποιός πρέπει να είναι ο χαρακτήρας της παιδείας β) Με ποιόν τρόπο πρέπει να παρέχεται η παιδεία. Τα θέματα αυτά συνδέονται με το περιεχόμενο της παρεχόμενης γνώσης (τί δει μανθάνειν τούς νέους) και τους στόχους της εκπαίδευσης, τα οποία στην εποχή του Αριστοτέλη αποτελούν αντικείμενο συζητήσεων και αντιγνωμιών. Αρχικά πρέπει να τονιστεί ότι το περιεχόμενο της παιδείας βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τους στόχους της και καθορίζεται από αυτούς. Συγκεκριμένα, ο Αριστοτέλης διαπιστώνει ασυμφωνία σχετικά με το τι πρέπει να διδάσκονται οι νέοι προκειμένου να αποκτήσουν την αρετή και την τέλεια ζωή. Σημειώνουμε ότι αρετή και «ευδαιμονία» είναι έννοιες που δεν ταυτίζονται, αλλά συνδέονται πάρα πολύ στενά μεταξύ τους, καθώς η αρετή αποτελεί προϋπόθεση της ευδαιμονίας. Έπειτα, είναι και το θέμα του προσανατολισμού των επιδιώξεων: η εκπαίδευση των νέων θα κατατείνει στην ανάπτυξη της νόησής τους (διάνοια) ή στην καλλιέργεια του ήθους τους (ήθος). Ως προς την παιδεία που παρέχεται στις μέρες του Αριστοτέλη (ή *έμποδών παιδεία*) επικρατεί μεγάλη σύγχυση σχετικά με το περιεχόμενο των γνώσεων και κυρίως με τους στόχους που οφείλει να έχει η εκπαίδευση. Έτσι, α) άλλοι υποστηρίζουν ότι η παιδεία έχει χρέος να κάνει τους νέους ικανούς να εξασφαλίζουν τα χρήσιμα στη ζωή τους, β) άλλοι να τους ασκεί στην αρετή και γ) άλλοι να τους παρέχει στοιχεία που απλώς προάγουν τη γνώση (τα περιττά). Σε

ένα άλλο σημείο των Πολιτικών ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι τα αντικείμενα της παιδείας της εποχής του ήταν: α) η ανάγνωση και γραφή, αντικείμενο χρήσιμο για τη ζωή, β) γυμναστική, που συντέλει στην καλλιέργεια της ανδρείας, γ) μουσική, η οποία και χρήσιμη είναι για τη ζωή και ασκεί ηθική επίδραση, και δ) σχέδιο και ζωγραφική (όχι πάντα)- και αυτό το αντικείμενο χαρακτηρίζεται χρήσιμο για τη ζωή. Δεν αναφέρεται η αριθμητική, επειδή ίσως αυτή στην Αθήνα διδασκόταν στο σπίτι και όχι στο σχολείο. Αλλά ακόμη και για την αρετή ως αντικείμενο της παιδείας δεν υπάρχει ομοφωνία στις μέρες του. Δηλαδή δεν είναι αποσαφηνισμένο τι πρέπει να διδάσκονται οι νέοι, για να οδηγηθούν στην αρετή, και αυτό οφείλεται στο ότι όλοι τιμούν την αρετή, όμως ο καθένας έχει διαφορετική άποψη για αυτήν. Έτσι, διαφορετικές είναι και οι γνώμες για την άσκησή της. Οι Σπαρτιάτες, για παράδειγμα, λέγοντας αρετή, εννοούσαν την ανδρεία και γενικότερα τις πολεμικές επιδόσεις, δηλαδή είχαν μια περιορισμένη και αποσπασματική αντίληψη γι' αυτήν. Παρόμοιο προβληματισμό είχε διατυπώσει και ο Πλάτωνας στον Λάχη, όπου αναφέρει ότι: πρέπει να ξέρουμε τι είναι αρετή, γιατί αλλιώς δε θα ξέρουμε και πως θα υποδείξουμε σε κάποιον τον τρόπο με τον οποίο θα την κατακτήσει πιο εύκολα.

B2.

Μετά την παρουσίαση των διαφορετικών αντιλήψεων και προβληματισμών της εποχής του ο Αριστοτέλης προχωρά στην έκθεση της προσωπικής του άποψης σχετικά με το περιεχόμενο της παιδείας. Ο φιλόσοφος θέτει περιορισμούς στη διδασκαλία των πραγμάτων που είναι χρήσιμα για τη ζωή. Κατά τη γνώμη του, πρέπει να διδάσκονται όσα υπηρετούν κάποια πρακτική χρησιμότητα, όμως όχι όλα, αλλά από αυτά μόνο όσα είναι πρώτης πρακτικής ανάγκης. Ωστόσο, θέτει έναν ακόμη βασικό περιορισμό στην επιλογή του εκπαιδευτικού προγράμματος: τα επιλεγόμενα αντικείμενα μάθησης πρέπει να συμφωνούν με την κοινωνική υπόσταση του ατόμου. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής εκείνης, με τις οποίες συμφωνεί και ο Αριστοτέλης, οι άνθρωποι διακρίνονται σ' αυτούς που διαβιούν α) σε καθεστώς ελευθερίας και β) σε καθεστώς δουλείας. Συνεπώς, σύμφωνα με την ίδια αντίληψη, και οι ασχολίες διαιρούνται σ' αυτές που ταιριάζουν σε ελεύθερους και σ' αυτές που ταιριάζουν σε ανελεύθερους ανθρώπους. Προτείνει λοιπόν ο Αριστοτέλης από τα χρήσιμα και αναγκαία να διδάσκονται όσα ταιριάζουν σε ελεύθερους ανθρώπους και όχι αυτά που έρχονται σε αντίθεση με την κοινωνική τους υπόσταση, ούτε τα ευτελή, που κάνουν τον άνθρωπο αγροίκο (**βάνουσον**) και τον εμπόδιζαν στην προσπάθεια κατάκτησης της αρετής. Ο φιλόσοφος χαρακτηρίζει βάνουσες εργασίες, μαθήσεις ή τέχνες όσες βλάπτουν τη σωματική ευεξία του νέου ή αποτρέπουν τη διανοητική του ανάπτυξη από την άσκηση και την κατάκτηση της αρετής. Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η λέξη «βάνουσος» χαρακτήριζε τις κατασκευαστικές τέχνες και τις χειρωνακτικές εργασίες και είναι φορτισμένη με τις αρνητικές υποδηλώσεις της καταισχύνης και της περιφρόνησης. Οι βάνουσες τέχνες θεωρούνται ταυτόχρονα και «ανελεύθερες», επειδή ασκούσαν από δούλους, άρα κρίνονταν ασυμβίβαστες με την κοινωνική υπόσταση και το ήθος ενός ελεύθερου ανθρώπου.

B3.

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι στα Πολιτικά του Αριστοτέλη, ένα έργο με περιεχόμενο πολιτικής θεωρίας, διερευνώνται θέματα παιδείας. Εγείρεται λοιπόν το ερώτημα: πώς εξηγείται η αναφορά στην εκπαίδευση (στόχοι της εκπαίδευσης, περιεχόμενο σπουδών, δημόσιος ή ιδιωτικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης κ.ά.) μέσα σε ένα τέτοιο έργο. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη η παιδεία είναι πολιτικό θέμα και σ' αυτό συνηγορούν οι ακόλουθοι λόγοι:

- Η παιδεία έχει μεγάλη σημασία για το πολίτευμα, επειδή, αν παραμεληθεί αυτή, βλάπτεται το πολίτευμα.
- Όπως ακριβώς συμβαίνει με την τέχνη, έτσι και η αρετή απαιτεί κάποια προπαιδεία και κάποια άσκηση.
- Το κράτος είναι αυτό που πρέπει να ρυθμίζει τα θέματα της παιδείας και δεν επιτρέπεται να αφήνεται στην ατομική πρωτοβουλία, όπως συνέβαινε στην εποχή του Αριστοτέλη.
- Όλοι οι πολίτες ανήκουν στο κράτος, είναι μόριά του, επομένως και η παιδεία του καθενός είναι υπόθεση του κράτους.
- Δεν είναι τυχαίος ο έπαινος των Λακεδαιμονίων, οι οποίοι δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον για την αγωγή των παιδιών και δίνουν στην παιδεία τους χαρακτήρα δημοσίου.
- Σύμφωνα με τα παραπάνω, οι πολιτικοί και οι νομοθέτες είναι υποχρεωμένοι να ενδιαφέρονται για τα θέματα της παιδείας.

Είναι λοιπόν αυτονόητο ότι η παιδεία είναι ένα θέμα κατεξοχήν πολιτικό, όχι μόνο με το νόημα ότι πρέπει να κινεί το ενδιαφέρον του πολιτικού και του νομοθέτη, αλλά –κυρίως– με το νόημα ότι είναι ένα θέμα με τεράστια σημασία για τη συναλική ζωή του κράτους, αλλά και του κάθε πολίτη ξεχωριστά, αφού καθορίζει το παρόν του και προδιαγράφει το μέλλον του. Επομένως, το θέμα της παιδείας δεν μπορεί με κανέναν τρόπο να λείπει από κάθε έργο γενικότερης πολιτικής θεωρίας. Αξιοπρόσεκτη είναι και η παρατήρηση του Αριστοτέλη ότι η φροντίδα για την παιδεία είναι και προς το συμφέρον του συγκεκριμένου πολιτεύματος της πόλης (=του κράτους), δεδομένου ότι οι νέοι πρέπει να παίρνουν μόρφωση ταιριαστή με το πολίτευμα της πόλης τους.

Επιπλέον, καθώς ο φιλόσοφος παρατηρεί τη γενικότερη σύγχυση που επικρατεί στην εποχή του ως προς την παιδεία, τους στόχους και το περιεχόμενό της, κατανοεί την ανάγκη να ρυθμιστεί νομοθετικά το εκπαιδευτικό πλαίσιο στο σύνολό του και να εξασφαλιστεί η κοινωνική συναίνεση στη στοχοθεσία της παιδείας.

Επίσης, όπως έχει ήδη διαπιστώσει στην ενότητα 14 ο Αριστοτέλης, η φύση προικίζει μεν τον άνθρωπο με όπλα, όπως για παράδειγμα η λογική, η συνείδηση και κυρίως ο λόγος, με τα οποία πρέπει να υπηρετείται η φρόνηση και η αρετή, αλλά η φυσική προδιάθεση του ανθρώπου για το αγαθό δεν προεξοφλεί ότι θα καταλήξει οπωσδήποτε σ' αυτό. Είναι πολύ πιθανό να κατρακυλήσει ο άνθρωπος στο κακό, αφού δεν αποκλείεται να χρησιμοποιήσει τα όπλα του για εντελώς αντίθετο σκοπό από εκείνον, για τον οποίο αυτά προορίζονταν. Στην τελευταία αυτή περίπτωση, θα έχει αποκοπεί από το νόμο και τη δικαιοσύνη. Η **δικαιοσύνη** λοιπόν στο κείμενο νοείται ως αρετή, ως η ιδιότητα ενός ανθρώπου να πράττει σύμφωνα με τους γραπτούς ή

άγραφους νόμους και υπάρχει ανάμεσα σε ανθρώπους που οι μεταξύ τους σχέσεις ρυθμίζονται με το νόμο. Είναι η ιδιότητα με την οποία το άτομο ζει σε απόλυτη συμφωνία προς την κοινωνική ηθική της πόλης του.

Διαπιστώνουμε λοιπόν πως ο Αριστοτέλης με μια σειρά στοχασμών συσχετίζει την ηθική εμμέσως με την πολιτική. Είναι επομένως εύλογο να εξαιρείται ο ρόλος της παιδείας ως μηχανισμός εξανθρωπισμού των πολιτών και ως δικλείδα ασφαλείας για τη συντήρηση και την εύρυθμη λειτουργία της πόλης.

B4.

Η απάντηση βρίσκεται στις σελίδες 145-146 του σχολικού βιβλίου και συγκεκριμένα από το σημείο στη σελ.145 «Στη Μακεδονία ο Αριστοτέλης έμεινε» ... ως την αρχή της σελ.147 «...Περί ζώων γενέσεως, τα Ηθικά Νικομάχεια».

B5.

λανθάνειν: λάθος, λήθη

μανθάνειν: μάθημα, μαθητικός

εΐληφε: λήμμα, κατάληψη

διαφέρονται: διαφορά, ενδιαφέρον

νομίζειν: νόμισμα, νομισματοκοπείο

Γ1.

Και ο Αντισθένης είπε: "Πώς, λοιπόν, Σωκράτη, ενώ έχεις τέτοιες αντιλήψεις, δεν σωφρονίζεις και συ την Ξανθίππη, αλλά είσαι παντρεμένος με την πιο δύστροπη γυναίκα από αυτές του παρόντος, νομίζω όμως και του παρελθόντος και του μέλλοντος"; "Γιατί παρατηρώ", είπε, " ότι και αυτοί που επιθυμούν να γίνουν ικανοί ιππείς δεν αποκτούν τα πιο απόκομα αλλά και τα πιο ατίθασα άλογα. Γιατί πιστεύουν ότι, εάν μπορούν να χαλιναγωγούν τέτοιου είδους άλογα, εύκολα βέβαια θα ιππεύουν τα υπόλοιπα (άλογα). Γι' αυτό λοιπόν κι εγώ την έχω παντρευτεί, επειδή θέλω να συναναστέφομαι και να σχετίζομαι με ανθρώπους, γιατί γνωρίζω καλά ότι, εάν θα υπομείνω αυτήν, εύκολα βέβαια θα συνυπάρξω με όλους ανεξαιρέτως τους υπόλοιπους ανθρώπους."

Γ2.α.

ἔφη: φάθι

γιγνώσκων: ἐγνώκατε

ὄρῳ: ἔωρας

νομίζουσι: νομιούσι(ν)

κατέχειν: κατάσχη

Γ2.β.

σὺ: ὑμῖν

γυναικί: γύναι

θυμοειδεῖς: θυμοειδές

ἵππους: ἵππῳ
ἅπασιν: ἀπάσης

Γ3.α

γυναικί: αντικείμενο στο ρήμα χρῆ

τῶν οὐσῶν: επιθετική ουσιαστικοποιημένη μετοχή ως γενική διαιρετική στο "χαλεπωτάτη"

κτωμένους: κατηγορηματική μετοχή από το ρήμα ὀρώ

χρησθαι: τελικό απαρέμφατο αντικείμενο στη μετοχή βουλόμενος

εὐ: επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στη μετοχή εἰδώς

ἅπασιν: κατηγορηματικός προσδιορισμός στο "ἄνθρωποις"

Γ3.β

ἦν δύνωνται → χρησεσθαι: πλαγιωμένος υποθετικός λόγος του προσδοκωμένου

εἰ ὑπόίσω → συνέσομαι: υποθετικός λόγος (εξαρτημένος) του πραγματικού στο μέλλον.

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ Γ. ΧΑΛΚΗΚΗ
ΠΕΙΡΑΙΑΣ